

РЭАЛІЗАЦЫЯ НЯЎЛАСНА-ПРОСТАЙ МОВЫ Ў АЎТАФІКЦЫЯНАЛЬнай ПРОЗЕ К. ІШЭРВУДА

У. В. Салодкі

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь,
ulad.salodki@gmail.com*

Даследуецца выкарыстанне наратыўных інструментаў, ужытых у рамане К. Ішэрвуда «Фіялка Пратэра». На прыкладзе твора разгледжаны асобныя тыпы аповеду і спосабы перадачы чужой мовы ў камунікатыўнай сітуацыі мастацкага тэксту. У межах прадстаўленых звышфразавых адзінстваў выяўлены сінтаксічныя адзінкі, што вызначаюць наратыўна-маўленчую сетку твора. Пры дапамозе аналізу ўнутрытэкставых сродкаў прысутнасці аўтара, героя і апавядальніка прадэманстравана сувязь моўнай рэалізацыі наратыўнага дыскурсу і жанравай спецыфікі аўтафікцыянальнага рамана.

Ключавыя словы: наратыўны дыскурс; раман «Фіялка пратэра»; наратыўныя сказы; свабодны ўскосны дыскурс; няўласна-простая мова.

РЕАЛИЗАЦИЯ НЕСОБСТВЕННО-ПРЯМОЙ РЕЧИ В АВТОФИКЦИОНАЛЬНОЙ ПРОЗЕ К. ИШЕРВУДА

В. В. Солодкий

*Белорусский государственный университет,
пр-т Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь,
ulad.salodki@gmail.com*

Исследуется использование нарративных инструментов, примененных в романе К. Ишервуда «Фиалка Пратера». На примере произведения рассмотрены отдельные типы рассказа и способы передачи чужого языка в коммуникативной ситуации художественного текста. В пределах представленных сверхфразовых единств выявлены синтаксические единицы, определяющие нарративно-речевую сеть произведения. При помощи анализа внутритекстовых средств присутствия автора, героя и рассказчика продемонстрирована связь языковой реализации нарративного дискурса и жанровой специфики автофикционального романа.

Ключевые слова: нарративный дискурс; роман «Фиалка Пратера»; нарративные предложения; свободный косвенный дискурс; несобственно-простой язык.

REALIZATION OF FREE INDIRECT SPEECH IN THE AUTOFICTIONAL PROSE OF CH. ISHERWOOD

U. V. Salodki

*Belarusian State University,
4 Independence Avenue, 220030, Minsk, Belarus,
ulad.salodki@gmail.com*

The article investigates the use of narrative tools applied in the novel «Prater Violet» by Ch. Isherwood. On the example of the work the separate types of narration and ways of transferring foreign language in the communicative situation of the artistic text are considered. Within the presented supraphrasal units the syntactic units defining the narrative and speech network of the text are revealed. The link between the linguistic realization of narrative discourse and the genre specificity of the autofictional novel is demonstrated by the analysis of the intratextual means of the presence of the author, hero and narrator.

Keywords: narrative discourse; the novel «Prater Violet»; narrative sentences; free indirect discourse; free indirect speech.

Проза англа-амерыканскага пісьменніка Крыстафера Ішэрвуда ў значнай ступені характарызуецца блізкім перапляценнем біяграфічнага і мастацкага. Трансфармацыя аўтабіяграфічных жанраў, што пачалася разам з эпохай мадэрнізму, працягваецца і сёння. Такое становішча рэчаў выклікае цікавасць да нараталагічнага аспекту прозы, у якой аўтар, герой і наратар часта становяцца адной фігурай у прасторы мастацкага тэксту. Дадатковае пытанне паўстае ў кантэксце «смерці аўтара»: узнікае неабходнасць перагляду ролі біяграфічнага і ўнутрытэкставага вобраза аўтара, яго магчымасцяў і функцый у арганізацыі апаведу. З аднаго боку, узнікае месца для філасофскага асэнсавання паняццяў праўды, шчырасці, фактуальнасці ўнутры камунікатыўнай сітуацыі. З другога боку, аналіз асабліваасцяў становішча пункта гледжання і дэйксісу, які звязвае прастору апаведу, дае глебу для літаратуразнаўчага падыходу да праблемы аўтабіяграфічнасці і аўтафікцыянальнасці.

Мастацкі тэкст адначасова аб'яднаны наяўнасцю па-за сабой свядомасці аўтара і раздроблены разнастайнасцю пунктаў гледжання, выражаных у адным ці некалькіх апавядальніках. Даследчыца нараталагічнага падыходу Л. В. Татару ў манаграфіі «Наратыў і культурны кантэкст» зазначае: «Суб'ектна-маўленчы план пункта гледжання ахоплівае сетку маўленчых і разумовых актаў аўтара як “кіроўнай свядомасці”, апавядальніка, персанажаў і чытача» [1, с. 132].

Маўленчыя і разумовыя акты аўтара адлюстроўваюцца шматлікімі лексічнымі, сінтаксічнымі і кампазіцыйнымі сродкамі. Аб'ектам аналізу функцыянальна-кагнітыўнага дыскурсу прозы з'яўляюцца звышфразавыя адзінствы, у межах якіх рэалізуецца пункт гледжання. Рэалізацыя пункта гледжання ў аўтафікцыянальных тэкстах з дыягетычным наратарам адбываецца пры дапамозе няўласна-простай мовы.

Няўласна-простая мова – гэта прыём апаведу, форма перадачы чужой мовы, які спалучае ў сабе элементы простай і ўскоснай мовы. Дадзены прыём пабудовы наратыву займае асаблівае месца падчас аналізу аўтабіяграфічных мастацкіх твораў, бо

суб'єктам свядомасці, успрыняцця і маўлення, што генералізуе хранатоп тэксту, з'яўляецца не проста апавядальнік ці аўтар, а яны абодва адначасова. У такім выпадку цяжка выдзеліць аб'ектыўную мову аўтара, якая ў класічным выглядзе рэалізуецца ў «аўтарскіх развагах», «лірычных адступленнях», дзе праяўляецца абасобленасць ад хранатапічнай прасторы. «Калі аўтарскае “Я” выражана экспліцытна, твар аўтара хаваецца за тварам кагосьці іншага, але не проста хаваецца, але і маскіруецца ў ім. У выніку мова наратора з'яўляецца няўласна-сваёй мовай аўтара» [1, с. 150].

Выявіць межы, дзе заканчваецца пазіцыя аднаго наратора і пачынаецца прастора другога, дапамагае з'яўленне элементаў чужой мовы. Натуральна, што дзеля вызначэння чужой мовы неабходна паздыліць аповед на свой (што належыць да прасторы аднаго пункта гледжання) і чужы. Найбольш поўнай праявай першага будзе простая мова, што выражаецца экспліцытна ў яе афармленні. Чым у большай ступені адбываецца інфільтрацыя элементамі чужой мовай, тым менш выражаецца гэты працэс экспліцытна. Выкарыстоўваецца няўласна-простая мова, мадальныя словы, метатэкставыя элементы.

Няўласна-простая мова можа быць рэалізавана рознымі кампазіцыйна-маўленчымі сродкамі, адным з якіх з'яўляецца свабодны ўскосны дыкурс, распрацаваны доктарам філалагічных навук, прафесарам А. В. Падучавай: «Свабодны ўскосны дыкурс, у адрозненне ад традыцыйнага наратыву, не патрабуе рэдукцыі натуральнай мовы. Дэйктычныя і экспрэсіўна-дыялагічныя элементы застаюцца ў руках аўтара, што абраў дадзеную форму аповеду, паколькі ў свабодным ускосным дыкурсе яны змяняюць інтэрпрэтацыю – гаспадаром эгацэнтрыкаў у азначаным дыкурсе з'яўляецца не апавядальнік, а персанаж: ён “узурпіруе” эгацэнтрычны пласт мовы – як дэйктычную, так і экспрэсіўна-дыялагічную вобласці» [2, с. 337].

Такім чынам, свабодны ўскосны дыкурс уяўляе сабой рэалізацыю натуральнай камунікатыўнай сітуацыі ва ўмовах мастацкага тэксту з захаваннем патрэбы ў наяўнасці сінхроннага адрасата. Элементы свабоднага ўскоснага дыскурсу змяшчаюць базавыя катэгорыя наратыўных сказаў, якія даюць магчымасць удакладніць экспліцытную рэпрэзентацыю думкі і маўлення ў тэксце. Выдзяляюць асобныя катэгорыі «наратыўных сказаў», якія дапамагаюць размежаваць як прамоўленае, так і непрамоўленае ў розных тыпах дыскурсу (табліца).

Абапіраючыся на дадзеную шкалу, разгледзім структуру фрагментаў з рамана К. Ішэрвуда «Фіялка Пратэра». Лічбамі пазначаны сказы ці асобныя клаўзы:

«Without answering, I sat down in my chair at the table (1). The morning paper still lay where I had let it fall an hour ago, crumpled and limp, as if bled of its news (2). Germany's withdrawal from the League was still the favourite topic (3). An expert predicted a preventive war against Hitler some time next year, when the Maginot Line would be impregnable (4). Goebbels told the German people that their vote on November the twelfth would be either yes or yes (5)»¹ [3, с. 11].

¹ Не адказваюшы, я апусціўся на сваё крэсла за сталом. Скамечаная і млявая – быццам з яе выцеклі навіны – ранішняя газета ўсё яшчэ ляжала там, дзе гадзіну таму я яе пакінуў. Выхад Германіі з Лігі Нацый па-ранейшаму быў найпапулярнейшай тэмай. Адзін з экспертаў прадказаў прэвентыўную вайну супраць Гітлера ў наступным годзе, калі лінія Мажино стане

Базавыя катэгорыі «наратыўных сказаў»	Рэпрэзентацыя маўлення	Рэпрэзентацыя думкі
Просты дыкурс	Простая мова: <i>"Hey, I love you!"</i> ; <i>He said: "Hey, I love you!"</i>	Простая думка (ўнутраны маналог): <i>Hey, I love her!</i>
Ускосны дыкурс	Ускосная мова: <i>He said, he loved her.</i>	Ускосная думка: <i>He thought he loved her.</i>
Свабодны ўскосны дыкурс	Свабодная ўскосная мова: <i>Hey, he loved her.</i>	Свабодная ўскосная думка: <i>Hey, he loved her.</i>
Адноўлены стан (абагульнена-наратыўная перадача зместу дыкурса)	Перадача маўленчых актаў: <i>He finally took courage and proposed to her.</i>	Псіханарацыя (перадача разумовых актаў і станаў): <i>His heart beat pit a pat. He suddenly realized he was in love with her.</i>
Адноўленае ўспрыняцце (свабоднае ўскоснае ўспрыняцце і ўражанне)	<i>He looked out into the garden. The butterflies were hovering over hedges, and the little brook was snuggling warmly in the sunshine.</i>	

Крыніца: [1, с. 153].

Дадзены абзац змяшчае ў сабе адну сцэну. Дэйктычны цэнтр сцэны прымацаваны да свядомасці галоўнага героя – Крыстафера Ішэрвуда. На ўзроўні дыкурсу ўрывае складзецца з розных тыпаў наратыўных сказаў: Сказы 1 і 2 можна аднесці да персанальнага аповеду. Таксама гэтыя ж сказы нясуць у сабе элементы рэальнасці (прасторы і часу). Сказ 4 перадае змест газеты. Сказ 5 – замена прастай мовы на ўскосную, пра што кажа захаванне стылістыкі фразы.

У невялікім працытаваным урыўку заўважаем успрыняцце рэальнага локуса, невялікую рэтраспекцыю, пераказ зместа чужых думак, замена прастай мовы на ўскосную.

Розніца паміж міметычным апісаннем і разумовым актам наратара заўважана ў наступным урыўку: «I was off (1). My mother poured fresh cups of tea for Richard and herself (2). They exchanged milk and sugar with smiling pantomime and settled back comfortably in their chairs (3), like people in a restaurant when the orchestra strikes up a tune which everybody knows by heart (4)»² [3, с. 11].

У дадзеным урыўку сказы 1–3 адлюстроўваюць успрыняцце рэальнасці наратарам, клаўза 4 – рэалізацыю разумовага акта.

Адным з найбольш распаўсюджаных тыпаў рэалізацыі свабоднага ўскоснага дыкурсу з’яўляецца ўнутраны маналог, прыкладам якога служыць дадзены ўрывае:

непрыступнай. Гебельс паведаміў нямецкаму народу, што дванаццатага лістапада ён прагаласуе толькі «за» або «за» [Тут і далей пераклад мой – У. С.].

² Я ўстаў з-за стала. Маці наліла ў кубкі сабе і Рычарду свежай гарбаты. Усміхнуўшыся, яны перадалі адно адному малако і цукар і зручна ўладкаваліся ў крэслах, бы наведвальнікі рэстарана ў момант, калі аркестр грае усім вядомую мелодыю.

Death, the desired, the feared. The longed-for sleep. The terror of the coming sleep. Death. War. The vast sleeping city, doomed for the bombs. The roar of oncoming engines. The gunfire. The screams. The house shattered. Death universal. My own death. Death of the seen and known and tasted and tangible world. Death with its army of fears. Not the acknowledged fears, the fears that are advertised. More dreadful than those: the private fears of childhood. Fear of the height of the high-dive, fear of the farmer's dog and the vicar's pony, fear of cupboards, fear of the dark passage, fear of splitting your finger-nail with chisel. And behind them, most unspeakably terrible of all, the arch-fear: the fear of being afraid³ [3, с. 124].

Приведзена цытата з'яўляецца ўвасабленнем псіханарацыі, рэалізаванай ва ўнутраным маналогу

Усе прыклады звязаны адным наратарам, які экспліцытна выражаны ў апаведзе ад першай асобы. Асаблівасцю апаведу з'яўляецца яго паліфанічнасць: фрагменты маўлення могуць адначасова належаць аўтару, герою і чытачу. Унутраны маналог, рэалізаваны ад першай асобы, знаходзіцца на перыферыі полюса чужой мовы. У такіх умовах унутрытэкставыя пазіцыі аўтара і наратара часта не маюць вызначаных межаў.

Такім чынам, аўтабіяграфічнасць творчасці К. Ішэрвуда і трыадзінства катэгорый аўтар – галоўны герой – наратар дае магчымасць казаць пра аўтафікцыянальнасць як пра тэматыка-стылістычную характарыстыку творчасці пісьменніка. Дадзеная характарыстыка азначае не толькі ўзаемадзеянне фактуальнага і фікцыянальнага, праўдзівага і мастацкага, але і рэалізацыю самааб'ектывацыі аўтара ў нараталагічнай сістэме твора.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Tataryu L. B.* Нарратив и культурный контекст. Москва: Ленанд, 2011.
2. *Падучева Е. В.* Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива. 2-е изд., испр. и доп.. Москва: Языки славянской культуры, 2010.
3. *Isherwood Ch.* Prater Violet. London: Penguin Books, 1961.

³ Смерць – жаданая, жахлівая. Доўгачаканы сон. Страх перад блізкім сном. Смерць. Вайна. Велізарны начны горад, вырачаны на бамбардзіроўкі. Рокат рухавікоў. Страляніна. Крык. Дом разбураны. Усеагульная смерць. Мая ўласная смерць. Смерць бачнага, вядомага, вартага даверу, адчувальнага свету. Смерць з яе арміяй страху. Невядомыя страхі, знаёмыя страхі. Больш страшныя за асабістыя страхі дзяцінства. Боязь вышыні пры скоках з парашутам, боязь сабакі фермера і поні святара, боязь шафаў, боязь цёмнага калідора, боязь раскалоць пазногаць зубілам. За імі ўсімі хаваецца галоўны страх: страх спалохацца.